

A közgazdaságtan szellemóriásai

Botos Katalin: A közjó apostolai.

Történelemformáló személyiségek a XX–XXI. században.

Kairosz, Budapest, 2019, 188 o.

A történelmet nem a párkák szövik valamilyen láthatatlan parancs szerint. A történelmi konstellációk, a fejlődési folyamatokat meghatározó tényezők és körülmények, a népek, nemzetek szerepe mellett a nagy egyéniségek tevékenysége, vezető szerepe és hatóereje nagymértékben hozzájárul a fejlődéshez. Botos Katalin művében nyolc fontos egyéniség életművének alapos elemzését találjuk. (Valójában kilencét, mert a szerző Alva Myrdal kapcsán annak férjét, Gunnar Myrdalt is bemutatja. Mindketten Nobel-díjasok voltak.)

A bemutatott kiváló egyéniségeknek nemcsak életéről és munkásságáról kapunk árnyalt képet, hanem elsősorban arról, hogy mivel járultak hozzá az emberiség fejlődéséhez. Életük és tevékenységük olyan mozgatórugóiról ír a szerző, amelyek szakmai körökben is alig vagy nem ismertek. Botos Katalin műve e tekintetben szakmai nóvum a magyar és a nemzetközi szakirodalomban.

Az első fejezet *Joseph Chelladurai Kumarappa* munkásságát mutatja be, aki Mahátma Gandhi tanácsadója és közgazdasági programjának kidolgozója, de mindenekelőtt Gandhi vidékfejlesztési programjának megalkotója volt. Kumarappát az ökológiai gazdaságtan egyik atyjának tekinthetjük. Londoni, majd amerikai tanulmányai után hazatért Indiába. Rádöbbsent, hogy India a gyarmati sorban végzetesen elszegényedett. Gandhi megbízásából átfogó regionális vizsgálatot folytatott a Matar-vidéken (*Matar Taluka*), amelynek tárgyyszerű megállapításait a Matar-jelentésben foglalta össze (*Kumarappa* [1931]). Kimutatta, hogy a gyarmati sors következtében tömegeknek nincs hozzáférésük a megtermelt javakhoz, nincs elegendő vásárlóerő, csak kielégítetlen szükségletek vannak. Rámutatott arra, hogy Nagy-Britannia a gyarmati kormányzás révén kiszívja a megtermelt jövedelmek oroszlánrészét az országból, így fejlesztésre, infrastruktúra építésére nem marad forrás. A második világháborúban Anglia még fokozta gyarmatai igénybevitelét, és az indiai szállításokért angol értékpapírokkal fizetett. Emellett Indiát arra kényszerítette, hogy a vasútépítésre felvett kölcsönt előtörlessze.

Kumarappa a második világháború éveiben írta meg híressé vált, Fenntartható gazdaság című művét, amely az ökológiai fenntarthatóság első kifejtése (*Kumarappa*

[1949]). Ebben bemutatta, hogy a természet rendjét (*natural order*) nem lehet bűntetlenül megsérteni. A *természetes rendben* a jogoknak és a kötelességeknek harmóniában kell lenniük. „Tartálygazdaságról” és „folyó gazdaságról” beszél. Az előbbiben fel- és elhasználják a javakat, a másodikban az emberi tevékenység újratermeli őket. A pénz szerepét sajátosan fogja fel. Azt állítja, hogy a pénzért történő csere nem egyenértékű, mivel a termékek jó része romlandó, az arany pénz viszont nem. A romlandó termék eladója rákényszerül az értékesítésre, míg az arany pénz tulajdonosa tartalékolhat. Rámutat a munka kettős természetére: a munka robot is lehet, de alkotás is. Nincs alkotás erőfeszítés nélkül, de az erőfeszítés az ember kiteljesedését szolgálja, és örömeinek forrása. A mezőgazdasággal kapcsolatban kifejti, hogy három tényezőt kell egyidejűleg figyelembe venni: a föld termőképességét, az emberi erőforrást és az állam szerepét. A földtulajdon elsődlegessége helyett a földhasználatra helyezte a hangsúlyt. Kumarappa gondolata, hogy a természetnek és vagyonunknak csak kezelői vagyunk, s felelősek vagyunk azért, hogy a bennünket követő nemzedékekre emberibb világot hagyjunk örökül.

Ernst Friedrich Schumacher munkássága a fenntartható fejlődés és a decentralizáció hangsúlyozásával kapcsolódik Kumarappához. 1973-ban írta *A kicsi szép* című munkáját, amelyet a *Time* magazin a 20. század száz legbefolyásosabb könyve közé sorolt (*Schumacher* [2014]). Kevésbé ismert a *Tévelygők útikalauza* című tudományfilozófiai műve (*Schumacher* [2005]). Schumacher először Berlinben, majd az Egyesült Államokban, végül Oxfordban tanult. Az 1930-as évek elején visszatért Németországba, de megdöbbenve látta a hitleri hatalomátvétel után kialakult helyzetet. Visszament Angliába, de a háború kitörése után mint német állampolgárt internálták, majd egy farmon dolgozott. 1943-ban kidolgozott és publikált egy multilaterális klíringelméletet a háború utáni nemzetközi pénzügyi rendszer működtetésére. Keynes Schumacher megállapításait szó szerint beépítette a Bretton Woods-i konferenciára készített angol javaslatba, de az eredeti szerzőre való hivatkozás nélkül. A második világháború után Schumacher ökológiával foglalkozott, és kifejtette, hogy úgy kezeljük a természetet, mintha annak hozzájárulása a megtermelt értékhez folyó jövedelem lenne, holott a meg nem újuló erőforrások felhasználásával valójában a természeti tőkénket éljük fel. Ezért hangsúlyozta a mértékletesség elvét és a reciklálás fontosságát. Az organikus gazdálkodás előtérbe helyezését javasolta. A nagyüzemi gazdálkodással szemben az emberméretű gazdálkodást pártolta, amelyben a személyiség szerepet játszhat.

A nagyüzem hátrányaival szemben született meg *A kicsi szép*, amely követőinek körében jelszóvá is vált. A fenntartható fejlődés koncepciójának részletes kifejtése Schumachernek és követőinek köszönhető. A szerző által alapított Schumacher Társaság Angliában és az Egyesült Államokban a környezetvédelem érdekében aktív tevékenységet folytat. Indiában Schumacher hozzájárult a kéziipart feltámasztó és fejlesztő Andhra Pradesh-i szövetzeti mozgalom megalapításához. Angliában a Soil Association (Talajtani Társaság) elnöke is volt, és annak jegyében tevékenykedett, hogy a mezőgazdasági művelés módja, a környezet, az emberek és az állatok egészsége között összefüggés van. A *Tévelygők útikalauza* azzal foglalkozik, hogy fontoljuk

meg, milyen célokat tűzzünk ki és milyen értékrend alapján cselekedjünk, ha azt szeretnénk, hogy a világ jobb és lakhatóbb hely legyen.

Rachel Louise Carson amerikai természetbúvár, környezetkutató és a mezőgazdaság mérgező vegyszerhasználata elleni küzdelem prominens képviselője volt.¹ Carson előbb a tengerek védelméről írt trilógiát, majd a *Néma tavasz* című művében a környezetvédelem stratégiája mellett érvel, és kemény társadalomkritikát gyakorol (*Carson* [2007]). A környezetszennyezés két fő tényezőjének a sugárzást és a szintetikus vegyszereket tartja. A kártevők elleni küzdelemben alternatív megoldásként azt javasolja, hogy a kémiai eszközöket cseréljük le biológiaiakra. Az intenzív mezőgazdasági művelés során nagy összefüggő területeket vetnek be haszonnövényekkel, így sérül a természet önszabályozó rendszere. Nagy probléma az is, hogy távoli növényfajok áttelepítésével kiszakítjuk őket a természetes közegükből. A rovarok velük együtt jönnek, természetes ellenségeik azonban otthon maradnak. A *Néma tavasz* középpontjában a DDT elleni küzdelem áll. Carson e szer talajmérgező hatását kimutatva követelte, hogy tiltsák be az Egyesült Államokban. A szert ott is, majd sok országban betiltották, de ezt Carson már nem érte meg. Carson egész életművében az embernek a természet iránti felelősségét hangsúlyozta. Az ökológia minden embert érintő közügy, amelyről a következő generációkért való felelősség tudatában kell párbeszédet folytatni és cselekedni.

Alva Myrdal nevét inkább férje, Gunnar Myrdal révén ismerjük. Botos Katalin sokoldalúan mutatja be Alva Myrdal személyiségét, ambícióit és küzdelmeit, akinek személyes filozófiája középpontjában az etikus magatartás állt. A világ léte többször kockán forgott a 20. században a tömegpusztító fegyverkezés fenyegetése miatt. Alva Myrdal az igazságos béke és a leszerelés mellett szállt síkra. Az 1929–33-as válság idején férjével együtt ösztöndíjasként az Egyesült Államokban tartózkodott, ahol látták a válság nyomán keletkezett szegénységet, a bankcsődöket és az óriási vagyoni különbségeket. Hazatérve Alva Myrdalt a pszichológia, a család és a hivatás összeegyeztetésének kérdései foglalkoztatták.

Alva és Gunnar Myrdal együtt írták *A népesedési kérdés válsága* című művet (*Myrdal–Myrdal* [1934]), amelyben kifejtették, hogy a fejlett világ a gyermekvállalás elutasítása miatt a pusztulás felé halad. Gunnar Myrdal a második világháború utáni fejlődés útjával foglalkozva írta meg híressé vált, az *Amerikai dilemma* című művét (*Myrdal* [1944]). 1974-ben Gunnar Myrdal és F. A. Hayek megosztva kaptak közgazdasági Nobel-emlékdíjat. Érdekes, hogy a díjat két nagyon ellentétes felfogású közgazdász között osztották meg. Alva az ENSZ főtitkárának felkérésére elvállalta az ENSZ Szociális Igazgatóságának vezetését, majd az UNESCO párizsi irodáját vezette, később Svédország indiai nagykövete lett. Munkásságáért 1982-ben megosztva Nobel-békedíjat kapott. Alva Myrdal életműve máig ható tanulságokkal szolgál a demográfia, a nők helyzete, a család fontossága és a szociálpolitika kérdéseinek elemzésével.

¹ A Rachel Louise Carsonról írt fejezet Deák Borbála munkája.

John Maynard Keynes – a 20. század első felének nagy hatású, meghatározó személyisége – az aktív állami gazdasági beavatkozás híve volt: azt vallotta, hogy az állami szabályozás ne legyen restriktív, hanem a gazdaságpolitikájával ösztönözze a munkahelyteremtést. A nemzetközi kereskedelem szabadsága mellett szállt síkra, egyúttal hangsúlyozta, hogy a nemzetközi pénzügyiegyensúly-hiányokat kezelni kell, megoldásukban nemcsak az adósoknak, hanem a hitelezőknek is részt kell venniük. Az állam által teremtett és felügyelt pénzre kívánta alapozni a pénzügyi rendszert. A brit gazdaság- és pénzügypolitika aktív alakítója évtizedeken át. Botos Katalin jellemzése szerint: „Ugyanakkor ama kevés tudós ember közé tartozott, aki gazdasági-elméleti ismereteit pénzre is tudta váltani, ugyanis értett a tőzsdéhez. Elmélettörténészek azt állítják, hogy a XX. századig rajta kívül csak Ricardo lett gazdag ember a sok tudós közgazdából.” (92. o.) Életművét az életútja részletes elemzésével tárja elénk Botos Katalin.

Keynes első tudományos művét a valószínűségi számításról még diákként írta meg. Marshalltól tanult közgazdaságtant, majd közhivatali pályára lépett, az indiai ügyek minisztériumába került. 1913-tól a Royal Economic Society titkára és az *Economic Journal* szerkesztője volt. Könyvet írt a bimetallizmus (kétfémes pénzrendszer) problémáiról, amelyben a kaotikus indiai valutaviszonyok rendezését sürgette. Az első világháború kitörése után a font belföldi aranyra válthatóságának felfüggesztése mellett a nemzetközi elszámolásokban a konvertibilitás fenntartását javasolta. Az első világháború után a versailles-i béketárgyalásokon Keynes képviselte Angliát pénzügyi kérdésekben. Amikor látta, hogy semmi remény nincs az igazságos és tisztességes békeszerződés(ek) megkötésére, lemondott tisztségéről, hazautazott, és megírta *A békeszerződés gazdasági következményei* című művét (*Keynes* [1920]), amelyben kifejtette, hogy a teljesíthetetlen békefeltételek újabb konfliktusokhoz és tragikus következményekhez fognak vezetni. És valóban: Németországban hiperinfláció alakult ki, 1923-ban a francia hadsereg megszállta a Ruhr-vidéket, majd 1939-ben kitört az újabb világháború.

A Nemzetközi Fizetések Bankját, a BIS-t azért hozták létre, hogy támogassa a nemzetközi devizapolitikai együttműködést, a jegybankok bankjaként tevékenykedjék, és működjön közre a széles körű nemzetközi elszámolások lebonyolításában. Keynes az *Értekezés a pénzről* című művében kifejti, hogy a világ pénzrendszerének két pillére van szüksége: közös pénzre és egy nemzetek feletti bankra (*Keynes* [1930]). Keynes szerint a BIS feladata lenne a kibocsátandó világpénz menedzselése. Felfogása szerint a nemzetközi kereskedelemben a nyersanyagárak stabilizálása a fontos, nem a fogyasztói áraké, mint belföldön.

Keynes fő műve, az 1936-ban megjelent *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete* (*Keynes* [1965]) a második világháború után nagymértékben befolyásolta a fejlett országok gazdaságpolitikájának alakítását. Keynes 1944-ben kidolgozta a második világháború utáni nemzetközi pénzügyi rendszer, a Bretton Woods-i rendszer brit koncepcióját, amelyben multilaterális klíringuniót ajánlott, és javasolta egy bancor nevű nemzetközi pénz bevezetését. A multilaterális klíring koncepciójának kidolgozásába Keynes beépítette E. F. Schumacher gondolatait. Az amerikai White-tervvel szemben, amely az árfolyamok rögzítését tartotta

elsődlegesnek, az angol javaslat maximális mozgásteret hagyott volna a nemzeti pénzügypolitikáknak a foglalkoztatás előmozdítása érdekében. A Bretton Woods-i rendszerben az amerikai elgondolás került túlsúlyba, és jórészt ez valósult meg. A Nemzetközi Valutaalap működése is az amerikai elgondolást tükrözte, a hitelek szigorú feltételekhez kötötték, és a keresletet szűkítő gazdaságpolitikát követeltek a hitelfelvevőktől a gazdasági egyensúlytalanságok felszámolására, szemben a keynesi keresletbővítő megoldásokkal.

John Kenneth Galbraith Kanadában született, a torontói egyetemen, majd a kaliforniai Berkeleyi Egyetemen tanult. Végzése után a Harvardon lett instrktor, később a Princetoni Egyetemen tanított. Ösztöndíjjal Cambridge-ben Keynes vezetése alatt szerzett tapasztalatokat. Svédországi útján megismerkedett és barátságot kötött Gunnar Myrdallal és feleségével. Galbraith az állam szerepének fontosságát nemcsak elméletben hirdette, hanem Rooseveltnél elnök idején agrárszakemberként állást vállalt az Egyesült Államok mezőgazdasági szabályozó hivatalában. Az volt a javaslata, hogy az eladósodott farmerek földjét vegye meg az állam. A második világháború idején Galbraith támogatta a hadicélú nagyipari üzemek létrehozását. Olyan állami iparosítási projekt megvalósítását látta ezekben a beruházásokban, amelyek a munkanélküliséget enyhítik, és egy részük a háború után békés ipari célokra átállítható. A háborús infláció miatt árellenőrzési hivatalt állítottak fel, amely több tízezer termék árának rögzítését, illetve árplafonjának betartását felügyelte.

Galbraith 1948-ig a *Fortune* magazinnál dolgozott, majd visszatért a tudományos életbe, a Harvard professzora lett. 1952-ben jelentette meg az Amerikai kapitalizmus: az ellensúlyozó erők koncepciója című művét (*Galbraith* [1952]). Ennek lényege: az amerikai gazdaság egyensúlyát három erő együttes működése biztosíthatja: a *nagy üzlet*, a *nagy állam* és a *nagy szakszervezetek*. Ezekről várta az amerikai gazdaság dinamikus fejlődését. Galbraith szükségesnek tartotta a nagy cégek működését, hogy Amerika megtarthassa technológiai fölényét. A bőség társadalma című könyvében azt állította, hogy a korábbi időszak a szegénység társadalma volt, de elértünk a bőség társadalmába (*Galbraith* [1958]). Ugyanakkor kritikusan megírta, hogy túltermelés van magánjavakból, és hiány közjavakból. Szerinte nagy beruházásokra van szükség az infrastruktúrában, az útépitésben és főleg az oktatásban. Egyik legfőbb mondanivalója az emberbe történő beruházások fontosságának hangsúlyozása. 1967-ben publikálta *Az új ipari állam* című könyvét, amelyben azt fejti ki, hogy a nagy részvénytársaságokban a menedzsment érdeke a meghatározó tényező (*Galbraith* [1970]). 1973-ban jelent meg harmadik nagy műve, a *Közgazdaságtan és közpolitika* (*Galbraith* [1973]), amelyben az egyenlőtlen fejlődéssel és az ezzel járó jövedelmi különbségekkel foglalkozik. A pénzügyi eufória rövid története című munkájában kiemelte a hitelből finanszírozott spekuláció rendkívül káros hatásait (*Galbraith* [1994]). Majd négy évtizeddel a megjelenése után átdolgozta *A bőség társadalma* című művét, amely *A jó társadalom* címmel jelent meg (*Galbraith* [1996]). Ebben kifejtette, hogy Amerika demokráciája átalakult a gazdagok és szerencsések demokráciájává, és figyelmeztetett a negatív tendenciákra.

Az indiai *Amartya Sen* munkásságának középpontjában a szociális igazságosság áll. 1951-től a Calcuttai Egyetemen tanult, majd ugyanott a közgazdasági tanszék vezetője lett. Oktatómunkáját Delhiben folytatta, majd a Harvardon lett vendégprofesszor. Hosszú évekig folytatott kutatásainak eredménye a legfontosabb műve, a Közösségi választás és társadalmi jólét. Később a London School of Economics (*Sen* [1970]), majd Oxford különböző college-aiban tanított, utána visszatért a Harvardra. 1998-ban megkapta a közgazdasági Nobel-éremet. *Amartya Sen* a közgazdaság-tudomány négy területén is kiemelkedőt alkotott: a közösségi választások, a jóléti gazdaságtan, a gazdaság mérése és a fejlődés-gazdaságtan témaköreiben. Rámutatott, hogy az egyéni preferenciákat, érdekeket úgy kell egyeztetni, hogy a közjó érdekét szolgáló döntések születhessenek. A kulturális színvonal emelését alapvetőnek tartotta az emberi képességek kibontakoztatása érdekében. Közgazdasági megállapításait számításokkal, matematikai modellekkel támasztotta alá. Nagy kritikusa a gazdasági mutatók tartalmi és mérési problémáinak. Rámutat, hogy a jólét minőségileg több mint az anyagi fogyasztásban mért jólét. Ezért a várható élettartam sokkal jobb közelítése az életszínvonalnak, mint az egy főre jutó GDP. Bemutatta, hogy a modern világban a bérek emelkedése lemarad a profitok növekedésétől, ami egyre fokozódó jövedelemkoncentrációt és ennek nyomán a vagyoni különbségek növekedését jelenti. Ezért síkra szállt a célzott közpolitika és a közösségi szolidaritás mellett, és hangsúlyozta az állami újraelosztás szükségességét.

A bemutatott személyek mindnyájan rendkívüli hatást gyakoroltak a közgazdaság elméletére és gyakorlatára is, és többen közülük történelemformáló egyéniségek voltak. *Botos Katalin* *Albert Schweitzerrel*, a világhírű orvossal, orgonistával, teológussal és a híres Bach-monográfia (*Schweitzer* [1905]) szerzőjével zárja könyvét. *Albert Schweitzernek* nem volt ugyan közvetlen kapcsolata a közgazdasággal, ugyanakkor, ha meggondoljuk, hogy afrikai gyógyító tevékenysége, a lambarénéi kórház létesítése és fenntartása milyen fontos volt az afrikai egészségügy szempontjából, akkor ezt is jelentős gazdasági eredményként és közjóként értékelhetjük. *Schweitzer* jó szervező és az erőforrással mintaszerűen gazdálkodó, sikeres egyéniség volt. Lambarénéből rendszeresen visszatért Európába, hogy – az adományok mellett – előadásainak és orgonakoncertjeinek honoráriumából finanszírozza az ottani orvosi működését. Így méltán szerepel a neves közgazdászokat, társadalomtudósokat bemutató kötetben (*Schweitzer* [2015]). *Botos Katalin* méltó értékelése szerint *Albert Schweitzer* „élete a szavak és tettek harmóniája. Világító fáklya korunk emberének.” (188. o.)

✱

Botos Katalin könyve a bemutatott nagy egyéniségek működésének és hatásának igen mély, sok szempontú elemzése. Művében rendkívül sok történelmi, tudománytörténeti kapcsolódást tár elénk, és sok nem ismert, fontos momentumra, páratlan érdekességekre is felhívja a figyelmet. Mély szakmai alapossággal és egyúttal élvezetes irodalmi stílusban megírt, értékes alkotás. „Tolle et lege!”

Hivatkozások

- CARSON, R. [2007]: Néma tavasz. Katalizátor Könyvkiadó, Budapest.
- GALBRAITH, J. K. [1952]: American Capitalism: The Concept of Countervailing Power. Houghton Mifflin, Boston.
- GALBRAITH, J. K. [1958]: Affluent Society. Houghton Mifflin, Boston.
- GALBRAITH, J. K. [1970]: Az új ipari állam. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- GALBRAITH, J. K. [1973]: Economics and the Public Purpose. Houghton Mifflin, Boston.
- GALBRAITH, J. K. [1994]: A Short History of Financial Euphoria. Penguin, New York.
- GALBRAITH, J. K. [1996]: The Good Society: The Humane Agenda. Houghton Mifflin, Boston.
- KEYNES, J. M. [1920]: The Economic Consequences of the Peace. Harcourt Brace Jovanovich, New York.
- KEYNES, J. M. [1930]: A Treatise on Money. Vol. 1. The Pure Theory of Money. Vol. 2. The Applied Theory of Money. Macmillan, London.
- KEYNES, J. M. [1965]: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Az 1961. évi angol nyelvű kiadás alapján. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- KUMARAPPA, J. C. [1931]: A survey of Matar taluka. Kaira district. Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.
- KUMARAPPA, J. C. [1949]: The Gandhian Economy and other Essays. Maganwadi, Wardha.
- MYRDAL, A.–MYRDAL, G. [1934]: Crisis in the Population Question. Bonnier, Stockholm.
- MYRDAL, G. [1944]: An American Dilemma. The Negro Problem and Modern Democracy. Harper & Brothers, New York.
- SCHUMACHER, E. F. [2005]: Tévelygők útikalauza. Kairosz Kiadó, Budapest.
- SCHUMACHER, E. F. [2014]: A kicsi szép. Tanulmányok egy emberközpontú közgazdaságtanról. Katalizátor Könyvkiadó, Budapest.
- SCHWEITZER, A. [1905]: J. S. Bach Le Musicien-Poete. Kessinger Publishing.
- SCHWEITZER, A. [2015]: Életem és gondolataim. Etalon, Budapest.
- SEN, A. [1970]: Collective Choice and Social Welfare. Holden-Daym, San Francisco.

Kőrösi István